

KEREPESZKI RÓBERT

DARKÓ JENŐ BIZANTINOLÓGUS PROFESSZOR,
A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN
TUDOMÁNYEGYETEM 1928/29. TANÉVI
RECTOR MAGNIFICUSA

JENŐ DARKÓ, PROFESSOR OF BYZANTINOLOGY, THE RECTOR MAGNIFICUS OF THE HUNGARIAN ROYAL ISTVÁN TISZA UNIVERSITY OF DEBRECEN DURING THE ACADEMIC YEAR 1930/31. Jenő Darkó (1880–1940), Professor of Byzantinology and the member of the Hungarian Academy of Arts and Sciences was the Rector of the Hungarian Royal István Tisza University of Debrecen in the 1928–1929 academic year. Being an appointed Professor of the Theological Academy of Debrecen he was proposed a full professorship at the newly found University of Debrecen in 1912 since the Theological academy was the forrunner of the Universtiy of Debrecen. Between 1918–1919 he was an appointed Dean of the School of Arts .

After finishing his time in office, he was offered the opportunity to fulfilling repeatedly this position in 1938–1939.) Under his rectorship, the university witnessed unprecedented development in professional life and infrastructure. Within this framework new departments were established (botany, zoology, mineral and earth sciences, mathematics), the university library experinced significant advancement and additionally Professor Darkó organized courses to disseminate results in arts and sciences. The professors of the university were regularly invited to international conferences and the younger faculty members were gained international scholarships. The construction of the observatory together with the main building was underway, as well as the realization of the elegant on-campus professors' villas were agreed upon. The socially sensitive rector encouraged the establishment of student housing, and student support program to enable students in need. He was especially keen ont he idea to engage young people from Transilvania soon after World War I. Furthermore he succeeded in managing the extreme anti-Semitic manifestations of certain student groups in autumn 1928.

Darkó Jenő nemes székely családba született 1880. július 13-án a Háromszék vármegyei Dálnokon. Származása a 19. század végének szellemi áramlataival, illetve a történelmi Magyarország felbomlásával párosulva már előre meghatározta egész pályafutását, érdeklődését és munkásságát. Ez alakította és erősítette fel benne Trianon után az áldozatkésztséget, a székely- és magyarságtudatot, illetve a szabadság- és hazaszeretetet.

Elemi iskolát szülőfalujában végezte, a középiskolát Sepsiszentgyörgyön, a Székely Mikó Református Kollégiumban, végig jeles eredménnyel. 1898-ban iratkozott be a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, és ezzel egy időben az Eötvös-kollégium tagja lett. Az egyetemen elsősorban Pecz Vilmos klasszika-filológiai előadásai gyakoroltak rá nagy hatást. Magyarországon éppen Pecz volt annak a gondolatnak a felvetője, hogy a klasszika-filológiai kutatások egészüljenek ki közép-

és újjörög nyelvészettel, és ez az úttörő elképzelés alapjaiban határozta meg a fiatal Darkó tudományos gondolkodásmódját.¹ Noha tanulmányait az egyetemen is jeles eredménnyel fejezte be, hithű református lévén, nem folyamodott a katolikus Habsburg-uralkodóhoz a sikeres tanulmányainak külső elismerését jelentő királygyűrűért. Az 1902/1903-as tanévre a budapesti gyakorlógimnáziumban kapott állást, majd kiváló nyelvtudásának köszönhetően az Eötvöskollégiumban a görög nyelv korrepetitora és az evangélikus gimnázium óraadó tanára lett. Az önkéntes katonai év és a tiszti vizsga után, az 1904/1905-ös tanévre ösztöndíjat nyert a müncheni egyetemre, ahol a viszonylag még gyerekcipőben járó bizantológiai tudomány egyik megalapozójának, Karl Krumbachernek az előadásait hallgatta. Ezt követően Európa nevezetes tudományos központjainak (Párizs, Velence, Firenze, Róma, Oxford) könyvtáraiban kutathatott.

1908-ban, 28 évesen lett a Debreceni Református Kollégium klasszika-filológia professzora. Szervező-készsége és szociális érzékenysége hamar megmutatkozott, s közben nem lankadt tudományos munkakedve sem. Szakmai elismerését igazolhatja, hogy 1910-ben a Budapesti Tudományegyetemen a közép- és újjörög filológia tárgykörének magántanára lett, majd 1913-ban, mindössze 33 évesen a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.²

Amikor 1912-ben Debrecenben is sor került az egyetemalapításra, az új egyetem a kollégium több tanárát is átvette. Darkót így egyenes út vezette a frissen alapított tudományegyetem oktatóinak sorába.³ Már az első tanévekben az egyetem struktúráját és működését érintő komoly terveket nyújtott be a kari tanácsnak. Ennek nyitányát jelentette a tanárképző intézet felállításának kezdeményezése. Ezt az intézményt a budapesti Eötvös-kollégium mintájára szervezték volna meg. A példaképet nem mindenben követő megvalósításban végül a hallgatóknak ide külön kellett beiratkozniuk, tudományos képzés helyett igazából szakmódszertant, gyakorlati jellegű órákat hallgattak, aminek teljesítése tanári diplomájuk feltétele lett. Az 1916/17-es tanév végén lelkes szervező munkája elismeréseként a Debreceni Egyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának Tanácsa Darkót a kar dékánjává

¹ SZABÓ Kálmán, *Jenő Darkó and Neo-Greek Philology*, Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis 27–28 (1981/82), 33–37.

² *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002, I. kötet*, Főszerk. GLATZ Ferenc, Budapest, 2003, 248–249.

³ BÁRSONY István, KEREPESZKI Róbert, *A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története I. 1914–1999*, szerk. Papp Klára, Debrecen, 2014, 13–15.

választotta, ő azonban felesége hosszan tartó betegsége miatt ekkor még nem vállalta ezt a feladatot. A következő tanév végén ismét dékánna választották, s ekkor már elfogadta a megbízatást. 1918/19-ben, első dékáni évében az egyetemnek súlyos problémákkal kellett szembenéznie. A frontokról olyan fiatalok érkeztek vissza, akik elkezdni vagy éppen folytatni kívánták egyetemi tanulmányaikat. Ennek következtében a bölcsészkar hallgatóságának létszáma több mint duplájára, 46-ról 98 főre emelkedett, ami az oktatói terhek növekedése mellett a dékáni hivatalban az adminisztrációs munkát is megsokszorozta. De komoly feladatot jelentett az új hallgatók élelmezése is a *Mensa Academica* (Egyetemi Diákasztal) számára.⁴

Dékánsága idejére esett az ország teljes összeomlása, a Tanácsköztársaság tiszavirág életű uralma, valamint a román hadsereg támadása Magyarország ellen. Különösen az utóbbi volt hatással Darkó életére, ugyanis aggódva figyelt szülőföldjére, Székelyföldre, s kezdettől fogva felkarolta a megszállt Erdélyből a román agresszió miatt elmenekült székelyek ügyét. Darkó Jenő tevékenységében külön fejezetet érdemel az a társadalmi és bizonyos fokig politikai szerep, melyet a világháború után Erdélyért vállalt. 1918 végére ugyanis nyilvánvalóvá vált a Monarchia katonai veresége, és az is, hogy a győztes hatalmak megpecsételték a vesztes államalakulat sorsát. Darkó többek között mint a debreceni Székely Társaság elnöke igyekezett népe és a szűkebb hazája, Erdély megmenetlenségéért cselekedni.⁵

Az 1920-as évek talán legjelentősebb problémája az egyetem önálló központi épületének kérdése volt. Az 1926-os év végére elhárultak az anyagi akadályok a Főépület építése előtt, és a Kari Tanács több ülésén foglalkozott a tervezett új épület belső kialakításával. Darkó ezzel kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy a kar helyiségeinek kialakításánál a meglévő tanszékek és intézetek igényeit kell előbb felmérni. Teendői mellett azonban mindig figyelemmel kísérte a diákság életét is. Egyetemi működésében már az 1920-as évek elejétől komoly helyet foglalt el az ifjúság testnevelésének támogatása. Az 1920/21-es tanévben a Debreceni Egyetemi Athletikai Club (DEAC) elnöke lett. Ebben a tisztségében tett lépéseket a DEAC sportpálya építése érdekében.⁶

Trianon sokkja után tehát az 1920-as évek élénk, az országért, illetve a magyar tudományért aggódó társadalmi és egyetemi munkával teltek Darkó számára. Így nem véletlen, hogy amikor az 1927/28-as tanév végén ismét a Bölcsészettudományi Karra esett a rektorállítási feladata, a kar Darkót jelölte a tisztségre.

⁴ KIRÁLY Sándor, *A m. kir. Tisza István Tudományegyetem hallgatóságának viszonyai és a diákszegélyezés fejlődése a kezdetektől 1945-ig = Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I*, szerk. HOLLÓSI Gábor, Debrecen, 2005, 27–42.

⁵ KEREPESZKI Róbert, *Darkó Jenő és Erdély* = DARKÓ Jenő, Népszerű mozgalmak Erdélyben és környékén a középkorban, szerk. ROMHÁNYI Beatrix, Kerepeszki Róbert, Máriabesnyő–Gödöllő, 2010, 115–129.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (MNL HBML), VIII.1/b. 10. doboz, 469/1920-21. etsz. 11. d. 1865/1920-21. etsz. és 2208/1920-21. etsz.

Rektorsága (1928–1929)

Úgy tűnt, hogy Darkó akkor vette át a Tisza István Tudományegyetem irányítását, amikor a Trianon és a háborús vereség okozta sokkból lassan felelmezte az országot, és a megkezdett újjáépítő munkát a magyar felsőoktatásban is folytatni lehetett. A tanév elején azonban az egyetem vezetésének mégis súlyos megpróbáltatással kellett szembenéznie.

Rektori székfoglalójában – 1928. szeptember 22-én – Darkó Széchenyi görög tanulmányairól beszélt, kiemelve az arisztokrata hazafiságát. Október 6-án, az aradi vértanúk példáján jó hazafiságra, erkölcsös életre és összetartásra buzdította az ifjúságot. De még ugyanebben a hónapban a hallgatók egy része súlyos konfliktust robbantott ki. A parlament 1928 februárjában enyhítette az 1920-ban elfogadott numerus clausus-törvényt, amelynek célja az volt, hogy a magyar egyetemekre a zsidó fiatalok csak a zsidóságnak a lakosságban elfoglalt arányának megfelelő létszámban iratkozhatnak be. Az 1920-as jogszabály megfogalmazása szerencsétlen, végrehajtása pedig tulajdonképpen lehetetlen volt, bár kétségtelen, hogy az 1920-as években jelentősen csökkent a magyar egyetemeken az izraelita hallgatók aránya. Az egyetemi ifjúság szélsőséges, radikális részét azonban nem elégítette ki a zsidó hallgatók létszámának csökkenése, a debreceni egyetemen is évről évre előfordultak izraelita hallgatók elleni atrocitások, amelyek a létszámkorlátozás enyhítésének hatására csak fokozódtak.

A lavinát 1928. október 19-én a budapesti diákság megmozdulása indította el, amikor Klebelsberg Kunó kultuszminiszter néhány zsidó fiatal pótlólagos felvételét rendelte el a budapesti egyetemekre. Az indulatok – főleg a *Debreceni Független Újság* hatására – hamar átcsaptak a Tisza István Tudományegyetemre is. Október 22-én és 23-án a városban a diáktüntetések hatására szinte hadiállapot alakult ki. Darkó miniszteri utasítást követve felfüggesztette az ifjúsági egyesületek, egyetemi intézetek és szemináriumok tevékenységét, és elrendelte, hogy a teológiai, jogi és bölcsészeti karoknak otthont adó Református Kollégium kapujában, illetve az orvostudományi (klinikai) telepen az egyetemi altisztek igazoltatást végezzenek. Helyzetét csak nehezítette, hogy Baltazár Dezső, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke az egyetem kollégiumi bérletének felmondását helyezte kilátásba. Hegymegi Kis Pál, Debrecen város országgyűlési képviselője pedig azért bírálta Darkót, mert közvetítést vállalt a tüntető diákok és a rendőrség között. A kedélyek október utolsó napjaiban csillapodtak le. Az Egyetemi Tanács november 5-i ülésén határozott az oktatás folytatásáról, ezzel együtt Darkónak „a rend biztosítása és az ifjúság érdekében kifejtett eredményes fáradozásaiért hálás köszönetét és elismerését nyilvánította”.⁷

Az egyetem zavartalan működését – legalábbis ebben a tanévben – már nem zavarták meg hasonló események. A munka folytatódhatott – továbbra is a Református Kollégium falai között. Az új Főépület ugyanis még nem készült el, de építési munkálatai az

⁷ Lásd részletesebben KEREPESZKI Róbert, *A numerus clausus 1928. évi módosításának hatása Debrecenben*, *Múltunk* (2005/4), 42–75.

októberi tüntetések idején sem szüneteltek, a belső helyiségek és a tetőszerkezet kialakításával folytatódtak. Darkó büszkén jelenthette: „központi épületünk, mely hivatva lesz a hit-, jog- és bölcsészettudományi karoknak, valamint az Egyetemi Könyvtárnak végleges és megfelelő otthont nyújtani, a maga monumentális falrendszerével impozánsan emelkedik az ég felé, s már javában folynak felette a betetőzés munkálatai. Miközben az épület váza a befejezéshez közeledik, párhuzamosan hónapok óta folyamatban vannak a belső építő és felszerelő munkák.” A Főépület két oldalán pedig elkezdődött a nyolc elegáns, egyemeletes tanári villa építése, amelyben 16 lakást alakítottak ki. Sikerült összegyűjteni a pénzt egy csillagvizsgáló létesítésére is, a Botanikus Kertet pedig kerítéssel vették körül.⁸

Az 1920-as években súlyos problémának számított a hallgatóság rossz fizikai és egészségi állapota. Akár úgy volt, ahogy az idősebb oktatók látták, hogy ez a generáció a gyermekkorban elszennvedett háborús nélkülözések miatt vált ennyire sérülékennyé, akár frissebb ok, a társadalmat sújtó általános szegénység vezetett ide, az egyetem vezetése, élükön a rektorral, enyhíteni kívánt a problémán. A professzori villák építését az is indokolta, hogy az egyetem tanárainak egy része családotul a diákoktho-nokban lakott, korlátozva a bejutni vágyó fiatalok esélyeit. A máshonnan érkező hallgatók jelentős része így drága, de egészségtelen albérletekbe kényszerült, nem étkezett rendesen. A helyzeten belső megoldással nem lehetett segíteni, hiszen az egyetem működését támogató alapítványok tőkéinek kamatai az inflációval elenyésztek. Darkó javaslatára és a *Vidéki Városok Kulturális Szövetségének* támogatásával megkezdődött egy új internátus létesítése, amely két ötven-ötven ágyas diákpavilonból és egy, a konyhát, étkezőhelyiségeket, illetve a tornatermet is magában foglaló központi menzaépületből állt. Az egyetem felhívásainak köszönhetően a következő tanév elejére több város és vármegye megajánlásaival 73 internátusi hely költségeit tudták fedezni. A hallgatók fizikai állapotán kívánt javítani, hogy Darkó rektorsága évében a kötelező testnevelést heti két órában tartott céllövés és katonai kiképzés rendszeresítésével egészítették ki.⁹

A látványos külsőségek mellett gazdagodott a képzés is. Az egyetem négy új tantervvel – növénytani, állattani, ásvány- és földtani, matematikai – bővült. Az Egyetemi Könyvtár gyarapodása ez évben meghaladta a megelőző évit. Az akkori kimutatások alapján a könyvvállomány a tanév végén 43 053 kötetet tett ki. A professzorok közül számosan jutottak el külföldi konferenciákra, a fiatalok közül pedig többen kaptak ösztöndíjat a két (bécsi és berlini) Collegium Hungaricum-beli kutatásra. Az egyetem nemzetközi tekintélyét igazolhatta, hogy gyakoriak voltak a külföldi tudósok látogatásai. A tanév második felében a milánói egyetem orvostudományi karának öt tanára, tanársegédei és hallgatói fordultak meg az egyetemen. De nemcsak kutatók látogattak, hanem előkelőségek is, többek között József és Albrecht királyi hercegek, Auguszta és

⁸ A Központi Épülete és környezete történetéhez lásd FORISEK Péter, KEREPESZKI Róbert, *A Tudás Temploma: A Debreceni Egyetem Főépülete*, Debrecen, 2014.

⁹ *A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Almanachja és Évkönyve az 1928/29. tanévről*, Debrecen, 1930, 43, 126, 217.

Magdolna királyi hercegnők, a porosz külügyminiszter, a budapesti amerikai nagykövet. A hazai megbecsülést fejezhette ki, hogy Klebelsberg miniszter a tanév során négy-szer látogatta meg az egyetemet. A református egyházzal ápolt jó viszonyt tanúsíthatta, hogy ebben a tanévben avatták honoris causa doktorrá Baltazár Dezső püspököt.

A tudományok népszerűsítésére alakult a Darkó vezetése alatt álló Népszerű Főiskolai Tanfolyam, melyet a Debreceni Városi Tanács 480 pengővel támogatott. Ebben az évben is két sorozat indult egy őszi és egy tavaszi ciklusban tartott előadásokkal, a legkülönbözőbb tudományok köréből, amelyeket esetenként igen nagy érdeklődés kísért.

A leköszönő rektor az 1929/30. tanévnnyitón, 1929. október 14-én elmondott beszámolójában egy további, ezúttal inkább az érzelmekre ható eredményről is beszámolt. Ekkor került ugyanis először az elnöki asztalra az Izabella királyi hercegnő kezdeményezésére és támogatásával, közel tíz hónapi munkával elkészített díszes, Klebelsberg miniszter által Tisza-terítőnek elnevezett hímzett textília. Darkó rektori munkásságát az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvében külön megörökítette.

Darkó Jenő rektori évével tulajdonképpen lezárult a debreceni egyetem első nagy szakasza is, mivel a következő években már egy teljesen más, de a korábbiaknál nem kevésbé súlyos jelenség, a gazdasági világválság határozta meg az egyetem életét. Az első tizenöt tanév az olykor kilátástalannak tűnő helyzetekben (román megszállás, Trianon vagy a numerus clausus módosítása idején) sok áldozatot és munkát követelt az intézmény tanári gárdájától. Darkó a tőle telhető legnagyobb odafigyeléssel és önzetlenséggel vette ki részét a teendőkből, és amikor leköszönt a rektorságról, joggal mondhatta beszámolójában, hogy: „*egyetemünk, mely a világháború pergőtüzében született s melynek a trianoni katasztrófa nyomorúságos éveiben kellett fejlődnie, a szinte legyőzhetetlen nehézségek dacára is elérkezett arra a pontra, honnan már látni az ígéret földjének biztos körvonalait s nyugodtan, aggodalom nélkül lehet tekinteni a jövő elé*”.¹⁰

A rektorságát követő évtized

Darkó Jenő az 1920-as évek végére már nemzetközileg is elismert tudós, nagy tekintélynek örvendő egyetemi tanár, és számtalan tisztség, kitüntetés birtokosa volt. Elnökséget vállalt a debreceni *Tisza István Tudományos Társaságban* és a *Debreceni Székely Társaságban*. Tagja volt a nemzetközi bizantinológiai kongresszusok állandó szótári bizottságának, az athéni Byzantinológiai Társaságnak, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Classica Philologiai Bizottságának. A diákság életét továbbra is figyelemmel kísérte. Mint a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének tiszteletbeli tagja, főként a határon túlról érkező magyar egyetemi hallgatókat segítette, támogatta.

¹⁰ Dr. Darkó Jenő, az 1928–29. tanév Rector Magnificusának az egyetemi ünnepélyeken elmondott beszédei, Debrecen, 1930, 46.

Megkapta a bolgár Szent Száva Rend III. osztályának jelvényét, sőt, rögtön a rektori éve után a magyarságért, az oktatásért és a hazáért tett fáradhatatlan munkásságáért Horthy Miklós kormányzó a II. osztályú érdemkeresztet adományozta neki.¹¹

Az áldozatos tanári, dékáni, majd rektori tevékenység azonban nemcsak magas kiüntetésekkel, hanem az egyetem irányítását illető hasznos tapasztalatokkal is szolgált Darkónak. Így teljesen elfogadta, és előadói minőségben maga terjesztette a Kari Tanács elé az 1930/31-es tanév jogász rektorának, Szentpéteri Kun Bélának a javaslatát, miszerint az elkövetkező évektől a megválasztott rektor az első évben viselje a prorektori, a másodikban a rektori tisztséget. Ennek előnye az volt, hogy így a posztot betöltő személynek módja nyílik az egyetemi közigazgatás és irányítás megismerésére. Ezzel együtt Darkó azt javasolta a karnak, hogy a rektori és a prorektori év megcseréléséhez hasonlóan, váltsa egymást a dékáni és a prodékáni év is. A kar elfogadta a mindkét szóban forgó tisztséget viselt Darkó javaslatát.¹²

A következő évek során többször is szabadságot kért. Először 1930 őszén, elsősorban azért, hogy októberben részt vehessen a harmadik bizantinológiai kongresszuson Athénban. A kongresszuson szerepelt a dákoromán kontinuitás elméletének egyik legnagyobb szószólója, a román Jorga professzor is, aki a Románia területén élő bizánci családokról és a románok között újjáéledő birodalmi eszméről beszélt. Ez nyilvánvalóan éles vitára készítette Darkót, aki Jorga nézeteinek egyik legkövetkezetesebb bírálójává vált. A tanév második felében ismét szabadságot kért. Ekkor a genfi nyelvtudományi kongresszuson vett részt.

Az 1931/32-es tanévben egyre inkább érezte hatását a gazdasági világválság. Emiatt az új kultuszminiszter, Hóman Bálin három szakelőadó (kémia-fizika, régészeti, művészettörténeti) egyikét meg akarta szüntetni. Darkó a Kari Tanács ülésén védelmébe vette az archaeológiai és a művészettörténeti szakelőadásokat, és aggodalmát fejezte ki a felszámolásuk miatt, mivel ezeket a tárgyakat Debrecenben, ahol a Déri Múzeum keretein belül széles körű művészettörténeti és régészeti kutatások folytak, már hosszú ideje oktatták, és a tanárképzés szempontjából is fontosnak tekintették.

Az 1932/33-as tanévet szomorú események árnyékkolták be. A gazdasági válságból adódó elhelyezkedési problémák miatt újra fellángolt az egyetemi ifjúság antiszemitaizmusa. 1932 novemberében a hallgatók memorandummal fordultak az Egyetemi Tanácshoz, majd tüntetéshullám kezdődött. Úgy tűnt, az egyetem vezetése nem tud úrrá lenni a helyzeten. R. Kiss István rektor vizsgálóbizottságokat nevezett ki, hogy a szükséges „házon belüli” nyomozást levezessék, és a szükséges fegyelmi ítéleteket meghozzák. A bizottságok egyikének vezetését, nyilván az 1928 októberében szerzett tapasztalatai miatt, Darkó Jenőre bízta.

¹¹ *Bölcsészettudományi Kar, Kari Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1929/30. tanév, V. rendes kari ülés (1929. november 27.)* 33. szám.

¹² *Uo., 1930/31. tanév, X. rendes kari ülés (1931. február 27.)* 68. szám.

A 1930-as évek közepén Darkó egyre nagyobb figyelemmel és aggodalommal fordult a határokon túli magyar kisebbségek felé, ezért részt vett az ún. Kisebbségi Intézet szervezésében is. Ezt az intézményt az elcsatolt területek és az utódállamok tanulmányozására, egyszersmind a határainkon túl élő magyarság támogatására állították fel.¹³ A harmincas évek végére Darkó a kar egyik legmeghatározóbb alakjává vált, s az 1938/39-es tanévre a Kari Tanács másodszor is dékánná választotta.¹⁴ Második dékán-ságának évében a Bölcsészeti Karon belül több új tanszék szervezése kezdődött meg, így az Elméleti Fizika Tanszékét, valamint az Olasz Tanszékét állították fel, de felvetődött a gyógyszerészképzés bevezetése is. A Lengyel Könyvtár létrehozása miatt pedig a lengyel követség külön köszönetet küldött a karnak.

1939 novemberére Darkó súlyos beteg lett, és a félév hátralévő részére szabadságot kért. Az egyetemre már nem tudott visszatérni. 1940. január 8-án meghalt. Az egyetem központi épületének Díszudvarán ravatalozták fel, majd a református egyház gyászszertartása után a Köztemetőben, a Debrecen város által adományozott díszsírhelyen helyezték örök nyugalomra.

Kutatási témái és tudományos munkái

Darkó még az 1904/1905-ös müncheni ösztöndíjas évében talált rá sokat kutatott témájára, egy korábban méltatlanul csekély figyelmet kapó, a középkori magyar történelem tanulmányozása szempontjából viszont jelentős bizánci történetíróra, Laonikos Chalkondylesre.¹⁵ Két évvel később, a Magyar Tudományos Akadémia 1907. június 3-i ülésén felolvasott előadásával (*A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánci íróknál*) rajzolódott ki teljesen szakmai és kutatói tevékenysége: a közép- és újjörög filológiában, illetve a bizantinológiában a magyar vonatkozású források és események tanulmányozása vált szívügyévé. Tudományos programja az 1910-es évek közepén vált határozottabbá. Ebben helyet kapott a magyar, a török és még inkább a szláv népek történetének mélyebb bemutatása, Bizánc kora- és érett középkori szerepének megvilágítása, az onnan a környező fiatal államokra hatást gyakorló műveltség és művészet kutatása, valamint a bizánci és szláv szellem találkozásának és összeolvadásának vizsgálata is. Darkó ezzel kapcsolódott a korszak kultúr- és oktatáspolitikai törekvéseihez. Nem véletlen, hogy az ő nevéhez fűződik a balkanológia beindítása a debreceni egyetemen. Szívós ragaszkodása vázolt programjához jellemezte a későbbiekben egész egyetemi tanári pályafutását.

¹³ *Uo.*, 1935/36. tanév, VI. rendes kari ülés (1935. november 30.) 47. szám, ill. IX. rendkívüli kari ülés (1936. február 6.) 77. szám.

¹⁴ *Uo.*, 1937/38. tanév, XVI. rendes kari ülés (1938. június 2.) 172/j szám. MNL HBML VIII.1/b. 62. d. 3742/1937–38. etsz.

¹⁵ Darkó Laonikos-kutatásának eredményeit részletesen elemzi és bemutatja KAPITÁNYFfy István, *Die byzantinologischen Arbeiten von Jenő Darkó*, Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis 27–28 (1981/82), 11–17.

A balkanológiai program a Balkán történetét a bizánci hódoltságtól egészen a jelenkorig végigkísérte, és kiemelt szerepet szánt benne a térség megismerése szempontjából nélkülözhetetlen nyelvek oktatásának. Ígéretes kezdetek után 1923 márciusában a lassan, de biztosan alakuló balkanológiai programot mégis váratlan veszteség érte. Klebelsberg miniszter Próhle Vilmost a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen alakuló Kelet-Ázsiai Nyelvek és Irodalmak Tanszékére helyezte át. A döntés két szempontból is nehezen magyarázható: egyrészt azért, mert korábban maga Klebelsberg is kiemelt szerepet szánt a debreceni egyetemen a török történelem és filológia tanulmányozásának, másrészt ellentétben állt a miniszter felsőoktatási politikájának egyik leglényegesebb elemével, a kulturális decentralizációval is. A program kudarca igazolta, hogy hiába igazította Darkó mindig a programját az aktuális kultúrpolitikai törekvésekhez, az I. világháború után Magyarországon, és különösen a debreceni egyetemen nem lehetett biztosítani az anyagi feltételeket, és nem volt már meg az érdeklődés és a szükség ennek a koncepciónak a megvalósítására. Így Darkó 1940-ben bekövetkezett halála után a II. világháború, illetve az 1945 utáni változások hamarosan végképp elsöpörték azt a kezdeményezést, hogy Debrecen legyen a balkanológiai tudomány szakok központja Magyarországon.¹⁶

Darkó nyelvészeti dolgozataival már nagyon hamar felhívta magára a figyelmet. Ezek után folyamatosan közeledett a magyar történelmet érintő, ám továbbra is görög filológiai tárgyú témák felé. A már említett *A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánci íróknál* című munkájával teljesen a bizánci-magyar történeti kapcsolatok felé fordult. Az *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből* c. sorozatban 1910-ben megjelent tanulmányában a bizánci forrásokat és a bennük szereplő magyarokra vonatkozó népneveket vizsgálta. Több művében foglalkozott a bizánci történelemmel és irodalommal, a bizánci-magyar politikai kapcsolatokkal. Munkáival úttörője és megalapozója lett annak a tudományos szintű magyar őstörténet-kutatásnak, amely ma már szerteágazó ismeretekkel bír elődeink kultúrájáról, hétköznapjairól. Művei között találunk művészet- és kultúrtörténeti vonatkozásúakat is. Egy-egy tanulmányban foglalkozott a 19. század és saját korának jelentős személyiségeivel (Széchenyi István görög tanulmányai, Tisza István etikai eszméi), és vizsgálta az antik eredetű hatásokat is a magyar szépprózai stílus kialakulásában. A két világháború között a dákoromán kontinuitáselmélet egyik legkövetkezetesebb bírálójává vált.

Trianon után komoly érdeklődéssel fordult a romániai magyar kisebbség felé is. A Magyar Tudományos Akadémián fellelhető hagyatékából úgy tűnik, hogy meg akarta írni Erdély történetét, főleg azért, hogy ellensúlyozza a korszak román kulturális propagandáját, mely igazolni akarta Erdély Romániához való tartozásának jogosságát. Az ehhez kapcsolódó két kéziratban maradt tanulmánya azonban tudományosan kevésbé

¹⁶ Lásd részletesebben KEREPESZKI Róbert, *Balkanológiai program a Debreceni Egyetemen a 20. század első felében* = Történeti Tanulmányok XIII. Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII. A Debreceni Egyetem Történeti Intézetének kiadványa, szerk. VELKEY Ferenc, Debrecen, 2005, 229–253.

értékes, inkább foglalkoznak a középkor végi románsággal, mint Erdély történetével, hivatkozásai olykor hiányosak, szövegük sem emlékeztet Darkó korábbi fordulatosan megírt tanulmányaiéhoz. Talán át akarta még ezeket dolgozni, azonban erre soha nem került sor.¹⁷

Darkó pályafutása kezdetétől érdeklődéssel fordult a hadtörténeti kérdések felé is – természetesen főként a bizánci-magyar kapcsolatok vonatkozásában. 1914-ben írt akadémiai székfoglaló értekezését (*Bölcs Leó 'Taktikájának' hitelessége magyar történeti szempontból*) tekinthetjük az első ilyen jellegű művének. Ebben arra a következtetésre jutott, hogy Bölcs Leó leírása a magyarok fegyverzetéről és taktikájáról „teljes összhangban” van az idevonatkozó többi kútfővel. Hadtörténelmi kutatásait és nézeteit széles körben igyekezett a nagyközönség elé tárni. 1915 októberében a debreceni egyetem keretén belül megszervezett, elsősorban nem egyetemi hallgatók számára hirdett *Népszerű Főiskolai Tanfolyamon* tartott előadásában is az ősmagyar taktikát mutatta be. Arról kívánta meggyőzni a hallgatóságát, hogy őseink taktikája sok tekintetben megelőzte a hódító európai nemzetekét, és állandó hatással is volt ezekre.

Az első világháború katonai veresége és Trianon sokkja után egy időre elfordult a hadtörténelmi kérdések vizsgálatától. Csak az 1930-as évek elején folytatta kutatásait, ekkor már a turanista eszme egyik szószólójaként. Eszmevilágát több tanulmánya, illetve az 1934-ben írt összefoglaló jellegű könyve, *Az ősmagyar hadművészet fejlődése és hatása Nyugateurópára* [sic!] című munkája is tükrözte. Darkó legalább olyan fontosságot tulajdonított a régészeti leleteknek, mint az írott műveknek, ezzel vált a gondolatmenete meggyőzővé és egésszé. Darkó történetírói módszerére egyébként is jellemző volt ez a kettősség: az írott kútfők, olykor szemtanúk műveinek és az archeológia eredményeinek a párosítása. A művet az utolsó fejezetek miatt, amelyekben Darkó úgy vélte, hogy a középkori Európa képét a Kelet formálta ki, többen bírálták. Darkó és Tóth Zoltán között néhány évvel később újabb heves vita bontakozott ki a huszárság kialakulásának megítélése kapcsán. Tóth új, de a korszakban kétségtelenül szokatlan tézise az volt, hogy a magyar huszárságnak semmi köze az ősi hagyományokhoz, eredete idegen (rác), és csak a 16. század derekától kezd magyarrá válni. A kibontakozó vitához Darkó 1937-ben szólott hozzá *A magyar huszárság eredete* című tanulmányával. Szerinte a nyugati nehézlövesség a magyar hadseregben a középkor folyamán „csak kényszerű toldalék volt” a könnyűlovasság mellett, a magyar taktika alapvetően még hosszú évszázadokig magán hordozta az ősi harcmód elemeit. Az utókor inkább Tóth Zoltán megállapításai nyomán indult el újabb kutatások felé a magyar huszárság kialakulása és története kapcsán, azonban Darkó eredményeit is (pl. a „huszár” szó eredetének egyértelmű bizonyítását) alkalmazták a későbbiekben.

¹⁷ DARKÓ Jenő, *Az önálló erdélyi fejedelemség kora, 1541–1690*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, MS 5364/33. Uő, *Erdély a Habsburgok fennhatósága alatt, 1690–1867*, Uo., MS 5364/31.

Darkó Jenő magyar tudománytörténetben elfoglalt helyét úgy tudnánk röviden meghatározni, hogy Pecz Vilmos és Karl Krumbacher hatására vált az első magyar bizantinológussá. A bizantinológiai kutatásokat a magyar történelem tekintetében ő állította először tudományos munkássága középpontjába; ugyanakkor Magyarországon ő volt az első, aki minden tudományos anyaggal rendelkezett a 20. század első felének nemzetközi bizantinológiai ismereteiről. Kutatásaival új horizontokat keresett, arra törekedett, hogy megszabaduljon a századforduló tudományos életére jellemző merevségtől. Kutatási eredményei a nemzetközi történettudományt is gazdagították, szakértelmét Magyarországon és külföldön is elismerték, kitüntetésekkel jutalmazták. Csűry Bálint szavaival élve Darkó Jenő olyan tudós volt, aki „*a tudományt nem csupán önmagáért művelte*”.¹⁸ Életműve azonban korai halála miatt mégis befejezetlen. Talán ennek tudható be az a legnagyobb hiányossága is, hogy páratlan forrásismerete és a külföldi szakirodalomban való jártassága ellenére nem adott ki nagy összefoglaló szintéziseket sem a bizánci történelemről, sem a magyar-bizánci kapcsolatokról. Minden tudományos kutatásával, gondolatával Trianon ellen, Magyarország igazáért harcolt. Utolsó éveiben nagy munkabírással küzdött Erdélyért is, a sors furcsa fintora, hogy nem élhette meg szülőföldje felszabadulását.

Bizantinológiai munkássága kapcsolódott az egyetemi indítványaihoz is, különösen a Balkán-programhoz. Nagy álma minden bizonnyal a saját irányítása alatt álló tanszék felállítása lehetett Debrecenben, ahol végre teljesen csak a fő kutatási területének, a bizánci történelemnek szentelhette volna magát. Ez azonban halála miatt már nem valósulhatott meg. Balkanológiai koncepciója valóban alapos volt, azonban a világháború következményei, majd a gazdasági világválság lehetetlenné tette megvalósítását, így a program megálmodójával együtt szállt sírba.

Hogy mit jelentett az egyetemi ifjúság számára Darkó, azt bizonyítják Varga Zsigmond bölcsészhallgató magasztos szavai, melyeket tanára ravatalánál mondott el: „*ba-jainkban együtt érzett velünk, sikraszállt az őt körülvevő ifjú sereg kívánságaiért, segítő kezét nem egyszer éreztük meg küzdelmeinkben. [...] Ugyanazok a nemzeti célok fűtötték, ugyanazok a magyar ideálok lelkesítették, mint minket: trianonutáni [sic!] magyar ifjúságot.*”¹⁹

¹⁸ Csűry 1940. január 10-én, Darkó temetésén fogalmazott így, amikor a Magyar Tudományos Akadémia nevében elbúcsúzott kollégájától. Vö. *A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Almanachja és Évkönyve az 1939/40. tanévről*. Debrecen, 1940, 146.

¹⁹ *Uo.*, 140–151.